Azad AZƏRBAYCAN
MÜSTƏQİL İCTİMAİ-SİYASİ QƏZET

"213-cü gün" romanı işıq üzü gördü

Birinci Qarabağ Vətən müharibəsindən qələm əhli çox yazdı, şəhid oğullarımızdan, onların həyat yolundan, qəhrəman döyüşçülərimizin igidliyindən bəhs edən nəsr əsərlər yaradıldı. Bu, bir tarixdi. Bu tarixi gələcək nəsillərə ötürmək üçün məhz bunlar yazılmalıdı. Belə əsərlərdən biri də "213-cü gün" romanıdı.

Müəllif Səfdər Eminov ehtiyatda olan zabit, müharibə veteranıdır. Ömrünü hərbi sahəyə bağlayan və Birinci Qarabağ Müharibəsində tankçı kimi döyüş yolu keçən S.Eminov müharibədə baş vermiş hadisələri, igid oğullarımızın qəhrəmanlığını, əsirlik həyatını ustalıqla qələmə almaqla qanlı tariximizin qəhrəmanlıq səhifələrini gələcək nəsillərə, oxuculara çox böyük məharətlə çatdırmağı bacarmışdır. Onun "Cəsus ovu", "Rəngsiz ölüm", "Sayrşan ulduzlar" kimi müharibə həyatından bəhs edən əsərləri ədəbiyyatımıza ən böyük töhvədir. Burda Q.Markesin sözü yadıma düşür: "Biz yazıçılar nəcib, xeyirxah məqsədlər güdən əsərlər deyil, həm də yüksək səviyyəli əsərlər yaratmağa çalışırıq. Hər bir yazıçının inqilabi borcu yaxşı yazmaqdır". Bəli, yaxşı yazmaq...

"213-cü gün" əsəri mərdliklə döyüşən və hətta əsir düşəndə belə düşmən qarşısında sınmayan, əyilməyən oğullarımızın mərdliyindən bəhs edir. Türk oğlu heç zaman düşmənə əyilməz!

Əsərin qayəsi erməni işğalına metinliklə sinə gərən, yalın əllə düşmən üzərinə gedən igidlərimizin, torpaqlarımızın hər qarış uğrundakı mübarizəsi və xəyanət nəticəsində ermənilərə əsir düşməsi, lakin əyilmədən, sınmadan vətənə olan sevgilərini qorumasıdır.

Erməni əsirliyində olan vətən oğullarımıza verilən işgəncələr və bu işgəncələri müqabilində həyatını itirən oğullarımız... Lakin şərəfli ölümü hər şeydən üstün tutan oğullarımızın düşmən qarşısında da məğrur dayanmağı, satqınlıqdan, xainlikdən uzaq olaraq onların qarşısında sınmamağı bizə qürur verir. Bu, bir daha Azərbaycan oğlunun nəyə qadir olduğunu aydın göstərir. Məhz müəllif peşəkar döyüşçü olmaqla bərabər, yazıçı peşəkarlığını da gözəl nümayiş etdirib.

Döyüş səhnələrində, eləcə də döyüşçülərimizin əsir götürülməsindəki epizodlardan tam aydınlıqla bilinir ki, döyüşdə rus əsgərlərinin daha çoxluq təşkil etməsi və fəal olması qaçılmazdır. Bu da onu bir daha sübut edir ki, bizimlə müharibəni edən tək erməni deyil, onların arxasında duran və hava darlıq edən, keçmişdən üzü bəri Azərbaycan torpaqlarına göz dikən, erməni əliylə onları ələ keçirmək istəyən elə ruslardır. Hansı ki, fikrimin əvvəlində Rusiya İmperiyasının neçə illərdi apardığı antitürk siyasəti buna əyani sübutdur.

Əsərdə son damla qanına qədər düşmən qabağından qaçmayan oğullarımızın düşmənin ağır artileriyası nəticəsində yaralı halda əsir düşmələri səhnəsi acınacaqlı olsa da, ölümdən qaçmayan oğullarımızın yaralı, əsir düşən zaman belə düşməni qorxutması bizdə fərəh hissi oyadır. Müəllif əsərdə həm döyüşçüdü, həm də yazıçı....

S.Eminov bir yazıçı olaraq təbiəti rahatlıq bilməyən, dinclik tanımayan yazıçıdır.

18 nəfərdən ibarət əsgərin və iki zabitin olduğu döyüşçü komandasının komandiri, əsas qəhrəmanlarından biri Asimdir. Onun döyüş sahəsindəki bacarığı, əsgərlərinin ona olan inam və sevgisi aydın görünür. Müəllif onların qorxmazlığını, silahın az olmasına baxmayaraq vətən sevgilərini əldə bayraq edərək düşməni sarsıtmağa, onları çaş-baş salmağa can atmaqla döyüş ruhunu daha da gücləndirməsi səhnəsini elə gözəl yaradıb ki, bir anda əsgər olmaq istəyirsən. Belə oğulları əsirlik həyatı da sındırmır...

Əsərin birinci qəhrəmanı əsirlikdə inanılmaz dəhşətlərin şahidi olan Asim hər an ölümlə üz-üzə qalır. Hər gün yeni-yeni işgəncələrə məruz qalan əsir oğullarımızın çoxu erməni qəddarlığının, erməni vəhşiliyinin qurbanı olurdular. Böyük ermənistan yaratmaq iddiasında olan erməni hərbi birləşmələrinin əsirlərin qarşısında qalibliklərdən, Qarabağın alınmasından ürək dolu danışmasına dözməyən əsir, milliyyətcə ləzgi olan Xəlil təcridxananın şüşəsini sındıraraq:

- Alçaqlar, axırınıza az qalıb, layiq olduğunuzu alacaqsız,-deməsi düşməni qorxuya salır. Xəlilə işgəncə vermək üçün qollarını və ayaqlarını bağlayırlar. Onu işgəncə ilə öldürüb, başını kəsirlər. İnsanlığını itimiş düşmənin qəddarlığı aydındır, ancaq əsirin əl-qolunu bağlayaraq ona işgəncə vermək, öləndən sonra isə başını kəsmək düşmənin qorxaqlığının əlamətidir. Xəlilin parçalanmış cəsədinin belə dərhal götürülməsini tələb edən düşmənin türk oğlunun cəsədindən belə necə qorxmasını sübut edir. Bəli, ermənilər cəllad kimi cəllad olsalar da, ölümüzdən belə qorxurlar... Müəllif səhnəni gözəl yaradır və qeyd edir:

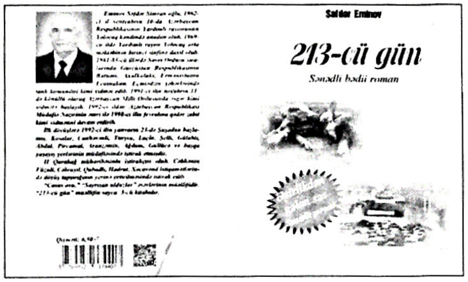

"Xəlil hətta yaralı və can üstə olduğu halda ermənilər üçün qorxulu idi və illər sonra da bu belə qalacaqdı. Onu xatırlayan hər bir "yan" üçün belə təhlükəli olacaqdı."

Belə epizodlar əsərdə çoxdur. Bununla da müəllif düşmənin iç üzünü açır, onun qəddarlığı ilə bərabər qorxaqlığını ortaya qoyur. Belə bir atalar məsəli var, deyir itdən soruşurlar ki, niyə hürürsən, deyir qorxuram, deyir bəs quyruğunu niyə bulayırsan, deyir qorxuduram. Bax, ermənilər də eyni itin günündədir. Həqiqətən düşmən qorxaqdır, çünki oğrudur, torpaq oğrusu. Düşmən haqsızdır, çünki onlara yaşamaq üçün verdiyimiz torpaqlara xəyanət etdilər. Bu isə onların ən şərəfsiz bir məxluq olduğunu təsdiq edir.

Hər gün ölüm səhnələri ilə üzüzə qalan Asim daha da bərkiyir və düşmənə nifrət, qisas hissi ilə yaşamaqla xəyallarını arzulara çevirir. Xəlilin ölümü bir çox əsirlərə mərdlik dərsi olur. Onların iradə əzmi daha da artır.

Əsirlərə işgəncə verənlərin içərisində xaricdən Ermənistana gətirilmiş Manvelyan, qatı daşnakçı Malxazyan Armenak, təcridxana rəisi Kamo kimi insanlığını itirmiş qaniçənlərin əsirlərimizə qarşı dözülməz işgəncələri ustalıqla verilib. Bu acı həqiqəti şahidlər əsasında qələmə alan müəllif hər kəsin, hər gəncin bilməsinin vacibliyini, erməninin murdar xislətini və bir millət adına ləkə olduğunu əslində üzə çıxarır.

Əsirlərin varlı ermənilər tərəfindən alınaraq onların qul kimi işlədilməsi, yaxud müharibədə ölən övladlarının qəbrinin üstündə başlarının kəsilməsi məsələsi də əsərdə öz yerini alıb. Bu da heç bir insanlığa sığmayan bir əməldir ki, ermənilər keçmişdə olduğu kimi bunu məharətlə həyata keçirir. Asimin gördüyü ikinci ən dəhşətli faciə kənddə ad-san qazanmış tarix müəllimi Qaraxanın əsir düşmüş arvadı və iki qızının əsirlik həyatıdır. Erməni əsilli Əzizin satqınlığı nəticəsində əsir düşən və bundan xəbəri olan Sitarə ərinin verdiyi silahla onu öldürür. Sitarə və qızlarından erməni Malxazyan Qaraxanın qisasını almaq üçün onu heç kəsə vermir. Yalnız Kamoya etibar edir. Sabah onları hansı aqibət, biabırçılıq gözləyəcəyini bilən Sitarə gecə ikən qızlarını kəndirlə boğub öldürür. Doğma balalarını öz əliylə öldürən və ölüm meydanında tək qalan ana pələngə dönüb Kamonun üstünə atılır onun üz-gözünü qana boyayır. Burda kişilərin namus-qeyrət rəmzi olan Azərbaycan qadının son anda özünü necə müdafiə etməsi və düşmən üzərinə şığıması Tomris anamızdan bizə qalan qəhrəmalığın mirasıdır, desəm yanılmaram. Bir qadına gücləri çata bilməyən düşmən onu silahla qətlə yetirir. Bax, budur türk qadının cəsarəti...Bu səhnəni görən təcridxananın pəncərəsindən ürək ağrısıyla müşahidə edən Asim: -Qeyrətinə qurban olum bacı, kaş biz də sən qeyrətdə olardıq, deyə sızlayır.

Asim və kamera yoldaşları Rüstəm, Bəxtiyar, Vahid, Alim, Azər və s. hər gün belə ölüm səhnəsini görürdülər. Dəfələrlə özünü öldürmək fikrinə düşsə də Asimin içində özünə bir inam hissi də baş qaldırmışdır. O, nə vaxtsa bu ölümdən qurtaracağına içində əminlik yaratmışdır. Nəhayət, bir gün Asim, Alim və Azər qondarma Qarabağ respublikasının müdafiə naziri Samvel Babayanın Xocalı rayonunun Həsənabad kəndində olan daçasına məxsus maşınla əhəng gətirmək əmrini yerinə yetirmək üçün göndərilir. Asim planını həyata keçirmək üçün çox düşünür və çətin də olsa bunu əldə edə bilirlər. Onları gətirən erməniləri öldürüb maşını özləri müəyyən yerə qədər idarə edərək postlardan keçməklə, irəli gedirlər. Üstündə qondarma "Artsax"ın bayrağı olan maşın bütün erməni postlarından keçərək Qarqar çayının yaxınlığında dayanır...

Yalnız çayla üzü kəndlərinə doğru axmağa başlayırlar...Əsirliyin 213-cü günündə azadlığın dadını Qarqar çayının qoynunda dadırlar.

Əsərin ikinci süjet xətti, ikinci qəhrəmanı kənddə tarix müəllimi işləyən, savadı, bacarığı ilə seçilən Qaraxandır. Yaxın dostu Abbas uzun zamandır ki, erməni təxribatlarına qarşı üsyankar mövqe tutur. Abbasın ermənilər tərəfindən öldürülməsi Qaraxana pis təsir edir. Tarixi gözəl bilən Qaraxan hər gün kənd əhalisi ilə, ermənilərlə söhbətlər aparır, səngər qazdırıb qohumları və kəndin gəncləri ilə keşik çəkməyə başlayırlar. Ermənilərə qənim kəsilən Qaraxan hələ sovet dövründə ermənilərlə dəfələrlə söz-sözə gəlmişdi. Onların haqsız, harın, murdar olduğunu üzlərinə deməkdən çəkinməmiş, törədikləri qanlı faciələri, soyqırımları üzlərinə söyləmişdi. Beləcə, ermənilər üçün arzu olunmayan adam olmuşdu Qaraxan.

Qaniçən Mixanın kənddə quldur dəstələri ilə bir azərbaycanlı ailəsini qəddarcasına öldürməsi, körpələri süngüyə keçirməsi, diri-diri ananın qarnından körpəsini çıxarması Qaraxan və kənd əhalisinin möhkəm qəzəbinə səbəb olur. Bu cinayət işini sovet ermənistanı ört-basdır eməklə bir azərbaycanlının üzərinə qoyur.. . Belə hadisələr son iki ildə daha çox baş verirdi. Azğınlaşmış erməni sürüsü türkün qəddar düşməni olduğunu hər əməlində sübut edirdi. Bütün bu olanlara göz yuma bilməyən Qaraxan ermənilərə yeri gələndə divar tutmaqdan çəkinməmiş, bildiyini etmişdir. Qaraxanın bir şilləsini unutmayan erməni Malxazyan nə vaxtsa Qaraxandan bu qisası almaq fikrində qalır. Bu da ermənin nə qədər kinli, küdürətli olmasını göstərir.

Qaraxan da Asim kimi öz könüllü dəstəsi ilə birlikdə döyüş zamanı mühasirəyə düşür. Lakin mühasirəyə düşməmişdən öncə əsgərlərini tam rahat şəkildə dağılmasına imkan yaradır. Özü isə ailəsi barədə dəqiq məlumat almaq üçün yola düzəlir. Qaraxan heç bir çətinlikdən qorxmur. Yollara gözəl bələd olan Qaraxanın yolda terrorçu Mixana rast gəlməsi və onu öldürməsi özü də bir qələbədir. O, tam dəqiq məlumatları almaq üçün qonşusu Karapetlə görüşməyi fikirləşir. Hansı ki, Karapetin də iki oğlunu erməni öldürüb bir azərbaycanlının üzərinə qoymuşlar. Karapet onun üçün öz millətinə qarşı nifrətli idi. Ailəsinin öldürüldüyünü tam yəqin edən Qaraxan bu işin başında duran Malxazyandan qisas almaq fikrinə düşərək Şuşa, Zəngilan yollarında onun olduğu mövqelərə baş çəkir. Və təsadüf elə gətirir ki, onunla üzbəüz gəlir. Hadisələrin reallığı, orijinallığı və müəllifin bədii təxəyyülü oxucuya xoş təsir bağışlayır. Vətən qisası, vətən qalibliyi deyilən bir ruhi dinclik təsiri yaradır.

Bu mənada S.Eminovun bir yazıçı kimi qisas hissi ilə yaşayan qəhrəmanını qalib əsgər kimi oxucu gözündə ucaltması onun profesional yazıçı olmasını ortaya qoymaqla onu bizlərə bir daha sevdirir.

Bu kitabda "Əsirlikdən gələn səs" adlı povest də yer alıb. Əsər Birinci Qarabağ Müharibəsinin qəhrəman döyüşçü zabiti Nurəddin Ağayevin əsirlik həyatından bəhs edir. Povest romanla eyni mövzu, eyni mahiyyət daşısa da, ayrı-ayrı süjet xətləri ilə, dolğun və maraqlı epizodlarla qələmə alınıb. Tanınmış, nüfuzlu bir atanın əsirlikdə olan oğlunun çəkdiyi iztirablar və bu iztirabların sonu... Lakin Nurəddinin əsirlik həyatında gördükləri də erməni vəhşiliyinin bir ayrı sonluğu kimi qələmə alınıb.

Əsər çox təsirlidir. Ümumiyyətlə, Səfdər Eminovun əsərlərinin hamısı təsirlidir. O, müsbət obrazlşar silsiləsi yaratmır, həm də insanı müxtəlif dolanbaclardan çətin, olduqca ağır yollardan keçirir. Ən xırda epizodlarda belə obrazlar yaddaqalan müsbət keyfiyyətləri ilə seçilir. F.Bekon yazırdı ki, "Bəzi kitabları dadmaq, bəzilərini birdən udmaq olar, amma çox az kitab var ki, onları yaxşı-yaxşı çeynəmək və həzm etmək azımdır".

Müəllifin peşəkar hərbiçi olmaqla bərabər, peşəkar yazıçılıq qabiliyyəti, nəsr dili, bədii-təfəkkürü, bədii təxəyyülü, obrazların danışıq dili, oxucunun qəlbinə, ruhuna rahat yol tapır. Bu, yazıçının qələbəsdir Kitabların da öz taleyi var. Əldən-ələ keçib müəllifə əbədiyyət gətirən kitab var, bircə dəfə də əl dəyilməyib kitabxanaçılara əziyyət gətirən kitab da... Düşünüəm ki, nəinki "213-cü gün" əsəri, S.Eminovun bütün əsərləri sahibinə əbədiyyət qazandıran kitablardan olacaq. Çünki əsl həqiqətləri özündə əks etdirən əsərlər tarixin silinməz yaddaşıdır. Əslində yazıçı kitabın yaradıcısı, cəmiyyət isə o kitabların taleyinin yaradıcısıdır. Keçmiş həyatımızı geri qaytara bilmərik, amma kitabın köməyi ilə dünyanın ən böyük alimlərinin ömür boyu əldə etdikləri təcrübəni qazana bilərik. Həm də adama elə gəlir ki, kitablar dərd çəkən insanlara təsəlli vermək üçündür. Lakin, bəzən təsəllidən çox bizdən xəbərsiz baş verən hadisələrin, faciələrin ağrılarına sarınırıq.

Həyatda ən dəhşətli şey diri ikən ölməkdir. Bu ölümü görən əsərin qəhrəmanları müəllifin yaratdığı obraz xatirinə deyil, həqiqətin güzgüsündə özünü görənlərdir..

Səfdər Eminovun əsərlərinin hamısı çox təsirlidir. O, müsbət obrazlar silsiləsi yaratmır, həm də insanı müxtəlif dolanbaclardan çətin, olduqca ağır yollardan keçirir. Ən xırda epizodlarda belə obrazlar yaddaqalan müsbət keyfiyyətləri ilə seçilir. Müəllifin peşəkar hərbiçi olmaqla bərabər, peşəkar yazıçılıq qabiliyyəti, nəsr dili, bədii-təfəkkürü, bədii təxəyyülü, obrazların danışıq dili, oxucunun qəlbinə, ruhuna rahat yol tapır. Bu, yazıçının qələbəsidir.

M.Hadinin bir beyti yadıma düşdü:

Bəşər tarixi matəmdir, bəşər tarixi möhnətdir,
Yazılmış qissələr başdan ayağa həp müsibətdir.

Bəli, bəşəriyyət tarixi ideyalar və mənafelər arasında gedən fasiləsiz mübarizədir. Bu müddətdə mənafelər ötəri, ideyalar isə uzun müddətə qələbə çalır. Biz bir bir ölkə olaraq mənafeyimiz uğrunda deyil, işğal olumuş torpaqlarımız, haqqımız uğrunda mübarizə apardıq. Və qələbə çaldıq. Qələbəmiz əbədi olsun!

Sonda müharibə veteranı, dəyərli yazıçı Səfdər Eminova yaradıcılıq uğurları diləyir və yazdığı əsərlərindəki qəhrəmanları kimi azadlığın, qələbənin daim sevincini yaşamağını arzu edirəm. İnanıram ki, onun əsərləri ədəbiyyatımızda xüsusi yer tutacaq, gələcək nəsillərimizə ən böyük Vətən sevgisini aşılayacaq.

Nəcibə İLKİN,
yazıçı, şair-publisist,
AYB-nin üzvü,
Prezident mükafatçısı